

İntibah ve Nadide Romanlarının Mukayeseli İncelemesi

A Comparative Study between the Novels İntibah and Nadide

Yrd. Doç. Dr. Hasan YÜREK*

Özet :

Roman, Türk edebiyatına Tanzimat edebiyatıyla birlikte girmiştir. İlk yerli roman örneği olan Ta'aşşuk-ı Tal'at ve Fitnat'ın 1872'de yayımlanmasından sonra çeşitli sanatçılar roman kaleme almıştır. İlk romanlar Tanzimat zihniyetine bağlı olarak halkı eğitime, halkı yönlendirme amacıyla olmuşlardır. Bu bağlamda yazılan romanların ikisi Namık Kemal'in İntibah'ı ve Hüseyin Cahit Yalçın'ın Nadide'sidir. Bunlardan ilki 1876, ikincisi 1891'de yayımlanmıştır. Bu çalışmada iki eser arasında benzerlikler olduğu düşüncesinden hareketle bir mukayese yapılacaktır. Mukayeseden hareketle de ortaya çıkan benzerlik ve farklılıklar değerlendirilip bu iki roman arasındaki ilişki üzerinde durulacaktır.

Anahtar Sözcükler: İntibah, Nadide, Namık Kemal, Hüseyin Cahit Yalçın, Roman, Mukayese, Tanzimat edebiyatı.

Abstract :

The genre "novel" had been introduced to Turkish literature in the Tanzimat literature period. Various authors wrote novels after the first example of national novel Ta'aşşuk-ı Tal'at ve Fitnat, which was written in 1872. Mostly the aim of the first novels was to educate and guide the people. In this respect two of these kinds of novels were Namık Kemal's İntibah and Hüseyin Cahit Yalçın's Nadide. The first one was published in 1876 and the second one in 1891. Based on the idea that there are similarities

* Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Mersin, hyurek@mersin.edu.tr

between the novels this study aims to compare the two. In conclusion with regard to similarities and differences a comparative evaluation is made based on the relation between them.

Keywords: İntibah, Nadide, Namık Kemal, Hüseyin Cahit Yalçın, Novel, Comparative literature, The Tanzimat literature.

Giriş :

Namık Kemal'e ait olan İntibah 1876'da¹ Hüseyin Cahit Yalçın'a ait olan *Nadide* ise 1891'de yayımlanmıştır. Her ne kadar Hüseyin Cahit Yalçın Servet-i Fünûn döneminde ön plana çıksa da bu dönemden önce de edebi faaliyetlerde bulunmuştur. *Nadide* de onun Servet-i Fünûn öncesi eserlerindedir. Bu iki esere bakıldığında ortak noktaların varlığı dikkat çekmektedir. Başta kişiler olmak üzere iki roman arasında yakınlıklar bulunmaktadır. Buradan hareketle bu iki romanı aşağıdaki başlıklar altında ele almak mümkündür:

Genel Değerlendirme

Mukayese esasına göre ele alınacak iki eser üzerinde daha önce çeşitli incelemeler yapılmıştır.² İntibah üzerinde daha fazla inceleme bulunmaktadır. Bu çalışmadaki amaç bu bilgileri tekrarlamak değil, yapılan incelemelerden de yararlanarak iki eserin ilişkisini ortaya koymaktır.

Her iki eserde yazarlarının ilk romanıdır. Bununla birlikte Namık Kemal'in ilk romanını kaleme aldığı daha önce farklı ürünler veren, edebiyat dünyasında önemli yeri olan biri olduğunu eklemek gerekir. Hüseyin Cahit ise ilk eserini bu roman aracılığıyla vermiştir ve bu romanı yazdığı henüz on beş yaşında genç bir edebiyat heveslisidir.

Nadide, yazarın daha önce duyduğu bir hikâyeye dayanmaktadır. Hüseyin Cahit, Serez'de iken böyle bir hikâye duyduğunu ve bunu değiştirerek romanı oluşturduğunu ifade eder (Yalçın 2002: 29). Bir hikâyeden yola çıkarak eserini oluşturan Hüseyin Cahit aynı zamanda Ahmet Mithat gibi yazmaya çalışmıştır. Nitekim kendisi de bu eseri Ahmet Mithat'ın kötü bir taklidi olarak görmektedir (Yalçın 2002: 33). İntibah için de benzer bir durum söz konusudur. İntibah, adlı romanda bir halk hikâyesi olan *Hançerli Hanım Hikâye-i Garibes*'inden esinlenilmiştir (Dino 1978: 78). Bunun yanında Batı edebiyatından da etkilenme söz konusudur (Tanpınar 1988: 403).

Hacim açısından bakıldığında *Nadide*'nin daha hacimli olduğu dikkati çeker. *Nadide* iki kısma ayrılır. Bu eser birinci kısımda on üç, ikinci kısımda on beş olmak üzere sayılarla numaralanmış toplam yirmi sekiz bölümden oluşmaktadır. Eserin sayfa sayısı ise, sadece metin kısmı olmak üzere, 495'tir. İntibah ise yirmi üç bö-

¹ Namık Kemal bu eserini 1873-1875 yılları arasında Magosa'da sürgündeyken yazmıştır. Bu eserin adı ilk olarak *Son Pişmanlık* olarak düşünülmüştür; ancak Maarif Nezareti'nin sansürü sebebiyle eser İntibah-*Sergüzeşt-i Ali Bey* adıyla çıkar.

² Bu eserler üzerine yapılmış belli başlı çalışmalar kaynakçada verilmiştir.

lünden oluşmaktadır; ancak bu bölümler numaralanmamış, her bölümün başına bir beyit konmuştur. İntibah'ın sayfa sayısı ise 169'dur.

Yukarıda da belirtildiği üzere *Nadide*, Ahmet Mithat romanlarını taklit eden bir eserdir. Dolayısıyla bu eserde olay ön plandadır ve okuyucu eğitime çalışılır. İntibah'ta da olay ön plandadır; ancak bu romanın farkı sadece olay aracılığıyla bir mesaj vermemesi bunu yanında karakterleri de dikkate almasıdır. Bir başka ifadeyle Namık Kemal İntibah'ın mukaddimesinde romanı insan tabiatının tahlinini yapan bir tür olarak gördüğünü ifade etmekte ve bu düşüncesini romanında somutlaştırmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda İntibah tam olarak başarılı olamasa da psikolojik değişimleri vermeye çalışması açısından önemlidir³ (Kaplan 1994: 127). Dolayısıyla İntibah'ın Batılı romana yaklaşma noktasında daha ileri bir noktada olduğu söylenebilir.

Olay

Olay bağlamında iki roman birbirine benzemektedir. Her iki romanda da kötü karaktere sahip olan bir kadının yol açtığı olumsuzluklar söz konusudur. Bununla birlikte *Nadide*'de Ahmet Mithat tarzı romanın taklidi söz konusu olduğu için “yıldırım aşklar, şifreli mektuplar, akıl sığmaz olaylar, tesadüfler, haydut hikâyeleri, intikam ve cinayetlerle” (Huyugüzel 2001: 192) karşılaşılmaya paralel olarak daha geniş ve karışık bir olaylar vardır. Aynı zamanda bu romanda aynı olayın birden fazla tekrar edildiği görülmektedir.⁴

İntibah'ın olay akışına bakıldığında Ali Bey ve Mehpeyker'in karşılaşması, ikisinin birbirinden etkilenmesi, ikisi arasında bir ilişkinin başlaması ve Ali Bey'in evden uzaklaşması, Ali Bey'in Mehpeyker'in gerçek kimliğini öğrenmesine rağmen ilişkiye devam etmesi, durumu öğrenen Ali Bey'in annesi Fatma Hanım'ın oğlunu Mehpeyker'den uzaklaştırmak için Dilaşub'u satın alması, Ali Bey'in Dilaşub'a ilgi göstermemesi, Mehpeyker'in evine giden Ali Bey'in onu evde bulamaması üzerine duygularında değişme olması ve Mehpeyker'den uzaklaşması, Ali Bey'in Dilaşub'la evlenmesi, bu duruma katlanamayan Mehpeyker'in intikam amacıyla Dilaşub'a iftira atması ve Ali Bey'le Dilaşub'un arasını açması, Fatma Hanım'ın oğlunun kötüleşmesi üzerine Dilaşub'u evden uzaklaştırması ve satması, satışı çıkarılan Dilaşub'u kötü yola düşürmek amacıyla Mehpeyker'in satın alması, Mehpeyker'in Ali Bey'in ona dönmeyeceğini anlaması ve buna bağlı olarak onu öldürmeyi planlaması, Mehpeyker'in kötü yola düşüremediği Dilaşub'un cinayet planını Ali Bey'e anlatması, tutulan kiralık katilin Ali Bey sanarak Dilaşub'u öldürmesi, Ali Bey'in Mehpeyker'i öldürmesi ve onun hazin sonu şeklinde bir sıralama yapılabilir.

Nadide'de ise olay akışı şöyle sıralanabilir: Fuat'la Nadide'nin karşılaşması ve aralarında bir ilişkinin başlaması, ikisinin buldukları gece Fuat'ın Nadide'yi istemesine rağmen onunla evlenemeyen Nadir Bey'in adamları tarafından vurulması,

³ Mehmet Kaplan'ın da belirttiği gibi bu başarısızlığın sebebi kahramanların yaşadığı ruh hallerinin basit bir tarzda tasvir edilmesidir.

⁴ Bu husus zaman bahsinde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Fuat'ın Kanber tarafından kurtarılması ve Nadide'den uzaklaştırması, olayları öğrenen Nadide'nin annesinin kızına evlenmeme cezası vermesi, Fuat'tan hamile kalan Nadide'nin çocuğunu kendi çabasıyla düşürmesi, Nadide ile Fuat'ın üvey babası Ali Bey'in karşılaşması, Nadide'den etkilenen Ali Bey'in onu istemesi, Nadide'nin annesinin bu teklifi reddetmesi ve bunun üzerine Nadide'nin annesini öldürmesi, engel ortadan kalkınca Nadide ile Ali Bey'in evlenmesi, düğün sırasında Fuat'la Nadide'nin karşılaşması, Fuat'ın hayatta olduğunu gören Nadide'nin yeniden onunla olmak istemesi, Fuat'ın üvey babasına olan sevgisinden dolayı Nadide'den uzaklaşmak için başka bir yere gidişi, Fuat'ın gittiği yerde Elmas'ı görmesi ve onu sevmesi, Fuat'ı çiftliğe getirtmek isteyen Nadide'nin çiftliği yakması ve Ali Bey'in yaralanmasına sebep olması, Ali Bey'in durumunu öğrenen Fuat'ın çiftliğe dönmesi, Nadide'nin Fuat'la beraber olma isteğini ortaya koyması ve Fuat tarafından reddedilmesi, reddedilen Nadide'nin engelleri ortadan kaldırmak için Ali Bey'i zehirleyip öldürmesi, Ali Bey öldükten sonra Nadide'nin Fuat'ı çiftlikten kovmak tehdidiyle beraber olmak istemesi, Ali Bey'in ölmeden önce hazırlattığı vasiyetname sayesinde varlıklı hale gelen Fuat'ın bu teklifi bir daha reddetmesi, Nadide'nin, Elmas'ı haydut olan İboş'a kaçırtması, ipuçlarından hareketle Ali Bey'in ölümünü ve Elmas'ın kaçırılma olayını çözen kır ağası, Fuat ve Kanber'in haydutları koruyan Nadir Bey'in evini gözlem altına alması, Elmas'ın İboş tarafından Nadir Bey'in evine getirilişi, Nadir Bey'in evini basan kır ağasının onu tutuklayışı, İboş ve şehre korku veren diğer haydutların yakalanışı, Fuat ile Elmas'ın evlenişi, cinayetleri sebebiyle ceza almayan Nadide'nin takdir-i ilahi olarak görülen bir kaza neticesinde ölümü.

Görüldüğü üzere kimi ayrıntıları farklı olsa da temelde olaylar kesişmektedir. Olaylar bir kadın etrafında dönmekte ve bu kadın etrafına, ihtirasları sebebiyle, zarar vermektedir.

Temelde benzer olan olaylar neticesinde ortaya çıkan son ise farklıdır. İntibah, hem olumlu hem de olumsuz kişiler açısından bir facia ile biter. Olaylar sona erdiğinde mutlu olan tek kişi yoktur. *Nadide*'de ise Fuat ve Elmas açısından bir mutlu son vardır.

Olay ekseninde ele alınan hususlar iki roman arasında paralellik olduğunu göstermektedir. Her ne kadar yazarın kendisi Ahmet Mithat'ı taklit ettiğini söylese de aradaki benzerlikten hareketle *Nadide*'de olay bağlamında İntibah'ın da etkisi olduğu görülmektedir.

Kişiler

Romanların kişilerin özellikleri bakımından birbirine en yakın olan unsurlarındandır. Ancak öncelikle kişi kadrosu açısından iki roman arasında farklılık olduğunu belirtmek gerekir. *Nadide*'nin kişi kadrosu İntibah'a göre daha geniştir. Bunun sebebi de *Nadide*'de olay dizisinin daha geniş olmasıdır.

Kişiler açısından ortak olan noktaya gelince ise şunlar söylenebilir. İki romanda birbirini karşılayan kişiler vardır. Özellikle Mehpeyker-Nadide, Dilaşub-Elmas,

Ali Bey-Ali Bey, Abdullah-İboş ve Nadir Bey arasındaki paralellikler dikkat çekmektedir.

Mehpeyker ile Nadide etrafına yıkım getiren kötü karakterler olarak ortaya çıkmaktadır. Her ikisi de fiziksel olarak güzeldirler; onların çirkin yönü eylemlerini belirleyen karakterlerinde ortaya çıkmaktadır.

Mehpeyker, Ali Bey'i; Nadide, Fuat'ı sever. Ancak iki ilişkide de mutlu son gerçekleşmez. Bu yüzden her iki kadın da ulaşamadıkları erkeğin peşine düşerler, bu bağlamda önelerindeki engelleri ortadan kaldırmaya çalışırlar ve yine de istediklerini elde edemeyince sevdikleri erkeği öldürmeyi düşünürler. Mehpeyker, önce Ali Bey'le arasına giren Dilaşub'u bertaraf eder; ancak yine de Ali Bey'le birlikte olamayınca onu öldürmeyi planlar. Bu planı Dilaşub yüzünden gerçekleşmez ve Ali Bey'in yerine Dilaşub ölür. Neticede Mehpeyker, etrafına yıkım getirmiştir. Nadide'nin yarattığı felaketler daha fazladır. Nadide annesini, hizmetçisini, kocasını ihtirasları yüzünden ölüme sürükler. Elmas'ı kaçırtır ve Fuad'ı da öldürmeye çalışır. Ancak ne Elmas'ı ne de Fuat'ı öldürebilir. Bununla birlikte yarattığı nice yıkımlar olmuştur.

Bu iki karakteri birbirine benzeten Ömer Faruk Huyugüzel, Mehpeyker'in Nadide'nin yanında daha masum kaldığını ifade eder (Huyugüzel 1984: 194). Ancak Mehpeyker daha masum olmaktan ziyade roman içerisindeki olayların *Nadide*'dekine göre daha az olmasına bağlı olarak öyle gözükmektedir. Çünkü her ikisi de cinayet işleyebilecek kadar gözlerini karartmıştır. Dolayısıyla karakter açısından kötü olmak bağlamında birbirlerine denk oldukları söylenebilir.

Dilaşub ve Elmas, Mehpeyker ile Nadide'nin zıddı karakterlerdir ve onlar kadar güzeldir. Başta şunu söylemek gerekir ki Dilaşub, Mehpeyker'e; Elmas, Nadide'ye rakiptir. Bunun sonucunda da Dilaşub ve Elmas zor durumda kalmaktadır. Bir başka deyişle kötü karakterli kadınlar rakiplerine yenilmeyi içlerine sindiremediklerinden onlara kötülük yapmaktadırlar. Mehpeyker ve Nadide ne kadar kötüyse⁵ Dilaşub ve Elmas o kadar iyidir. Dilaşub ve Elmas'ın tek farkı romanın sonunda ortaya çıkmaktadır. Dilaşub ölürken Elmas, Fuat'la evlenip mutlu olmaktadır.

Her iki romanda da bir Ali Bey vardır ve bunlar aynı zamanda birbirlerine benzemektedir. İkisi de kötü karakterli kadınların peşine düşmüş ve bunun sonucunda ölmüşlerdir. Ancak *İntibah*'ın Ali Bey'i Mehpeyker'in kötü karakterini öğrenmesine rağmen onunla ilişkisini bir süre daha devam ettirmektedirken *Nadide*'nin Ali Bey'i hiçbir zaman Nadide'nin kötü karakterli olduğunu öğrenemez. Bu iki Ali Bey de kötü karakterli kadınları sevdikleri için yıkıma uğramış kurbanlardır.

İntibah'taki Abdullah Efendi ile *Nadide*'deki İboş'la Nadir Bey paralellik gösteren diğer kişilerdir. Bunlar Mehpeyker ve Nadide gibi kötü karakterlerdir.

⁵ Ahmet Hamdi Tanpınar, Namık Kemal'i Mehpeyker'in düşmanı olarak nitelendirmektedir. Bunun sebebi anlatıcının Mehpeyker'e olan taraflı yaklaşımıdır. Aynı durumun Nadide için de söz konusu olduğu söylenebilir.

Abdullah Efendi, Ali Bey'le herhangi bir husumeti olmamasına rağmen sırf Mehpeyker'e yardım etmek için başarısızlıkla neticelenen Ali Bey cinayetini planlar. İboş ise Nadir Bey'in adamıdır. Nadir Bey'in amacı akraba olduğu Ali Bey'in başka öz akrabası olmaması sebebiyle mallarına konmaktır. Buna bağlı olarak Nadir Bey, Ali Bey, Nadide'yle evlendikten sonra durumu kontrol altında tutmak için İboş'un Cihan adıyla Ali Bey'in yanında çalışmasına müsaade eder. Böylece Nadide hamile kalırsa İboş gerekli tedbiri alacaktır.

Nadir Bey, aynı zamanda şehre korku veren ve İboş'un da aralarında bulunduğu haydut çetesinin destekçisi, kollayıcısıdır.

Bu nitelikleriyle ortaya çıkan bu kişiler benzer nitelikleri olan kötü karakterlere, iyiler karşısında yer alan diğer kişiler olarak ortak noktada kesişirler.

Görüldüğü üzere kişiler bağlamında iki roman arasında paralellikler ortaya çıkmaktadır. Her iki romandaki olayın benzer olması benzer kişilerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Her ne kadar *Nadide*'de kişi sayısı daha fazla olsa da esas kişilerin benzerlikleri oldukça dikkat çekicidir.

Tema

İki romanın teması aynıdır. Bu tema, kötü karakterli kadınların yıkım(lar) getireceğidir. İntibah'ta Mehpeyker, *Nadide*'de romana ismini veren Nadide kötü karakterli kadınlardır. Mehpeyker romanın başından itibaren kötü yola düşmüş bir kadındır. Nadide ise başlangıçta kötü olarak gözükmez, ortaya çıkan gelişmeler paralelinde kötü karakteriyle ön plana çıkar.

Mehpeyker, Ali Bey'le bir gönül ilişkisine girer; ancak Ali Bey ondan uzaklaşınca kötü karakteri yüzünden intikam peşinde koşar. Dilaşub'a yenildiğini düşündüğü için ona iftira atar ve Ali Bey'le Dilaşub'u ayırır. Hatta bununla yetinmez ve Dilaşub'u kendisi gibi yapmaya yani kötü yola düşürmeye çalışır. Ali Bey, Dilaşub'tan ayrılmasına rağmen kendisine dönmeyince de onu öldürmeyi planlar ve bu planı icra etmeye koyulur; ancak durumu öğrenen Dilaşub planı bozar ve kendisinin ölümü pahasına Ali Bey'i kurtarır. Neticede Mehpeyker yüzünden Ali Bey, onun annesi Fatma Hanım ve Dilaşub felakete uğrar. Anlatıcı Mehpeyker'i de cezasız bırakmaz ve onu da Ali Bey'e öldürtür.

Nadide, başta güzel bir kız olarak romana girer. Fuat'ı sever ve onunla birlikte olur. Ancak Fuat vurulduktan sonra yedi ay onu aramayınca Ali Bey'le evlenmek ister. Onun karakter olarak kötü olduğu ilk olarak Fuat Bey'le birlikte olmasıyla ortaya konur. Daha sonra Nadide, isteklerinin önünde duran kim varsa ortadan kaldırıır. Önce Fuat'tan hamile kaldığını bilen Dilrüba'yı hemen ardından kendisini Ali Bey'e vermeyen annesini öldürür. Ali Bey'le evlendikten sonra da Fuat'la aralarında engel olarak gördüğü kocası Ali Bey'i zehirleterek öldürür. Nadide bununla da yetinmez kendisiyle evlenmeyeceğini söyleyen Fuat'ı ve Fuat'ın sevdiği Elmas'ı öldürtmeye çalışır; ancak bunda başarılı olamaz. Bu durum kötü karakterli kadının etrafındakilere yıkım getirmesi açısından bir fark olarak ortaya çıkmaktadır. Burada da kötü kadın karakteri cezasız bırakılmaz ve o bir kaza ile ölür.

İki romanda da kötü karakterli kadınların niye böyle olduğuna yönelik değerlendirmeler vardır. İntibah'ta yazar-anlatıcı tarafından Mehpeyker için “*ahlâk ve terbiyece bütün bütün Ali Bey'in hilâfına olarak gayet namussuz, gayet alçak bir ailede perveriş bulmuş ve zaman-ı rüşte balığ olur olmaz rezâilin envâında mürebbilerine üstad olmuştur.*” (Namık Kemal 2000: 28) denmektedir. Buradan da anlaşılabilirliği üzere Mehpeyker'in kötü karakterli olması aileyle ilişkilendirilmektedir. *Nadide*'ye bakıldığında ise durum buna benzemektedir. Bu romanda yer yer yazarın sözcüsü olan Kanber'in Nadide bağlamında kızların çok rahat bırakılmaması konusundaki görüşleri ve kızların çok rahat bırakıldıklarında ortaya çıkacak sonuçla ilgili yarğısı şöyledir:

Başlıca sebep de anasıdır. On üçünde böyle haller vuku bulur da bir validenin haberdar olmaması kâbil midir? Bir çocuğun ettiği haşarılığ validesi behemehâl duyar. Ya kızını utandırmamak (!) için sesini çıkarmaz yahut ne olurmuş azıcık eğleniversin onu biz de yaptık!... diyerek gözünü yumar! Artık yumulmamak derecesine gelirse geçmiş ola! Bir bu türlüüsü vardır. Bir de gayet ihtiyar olup da, işte bu mahbûbe, aşkıyla perişan-hâtır olduğunuz bu kız, benim midir! makamında gözlerini kapar. Kapar ama nihayetinde mahcubiyetten başka bir şey hâsıl olmaz. (Hüseyin Cahit 1891: 58).

Kanber, kızların eğitiminde annelere sorumluluk yüklemekte ve kızların ortaya çıkan olumsuz davranışlarına, kötü karakterlerine sebep olarak da anneleri işaret etmektedir. Dolayısıyla bu romanda da ailenin ve özellikle annenin çocuğun olumsuz karakterli olmasında temel etken olduğu düşünülmektedir.

İki romanda da aynı sebeplere bağlı olarak kötü olan kadınlar irdelendikten sonra tema olarak bu kadınların yıkım(lar) doğuracağı sonucuna varılır.

Zaman

Genel olarak bakıldığında her iki romanda da tam olarak tespit edilebilen bir zamandan söz etmek mümkün değildir. Hatta denilebilir ki roman unsurlarından olan zaman üzerinde özenle durulmamıştır. Bununla birlikte İntibah'ta kronolojik bir akış içerisinde Ali Bey'in Mehpeyker'le karşılaşması ve ondan sonra ortaya çıkan gelişmeler anlatılır. Bu gelişmeler anlatılırken tam bir zaman diliminden bahsedilmez. “*Nihayet bir Çarşamba günü ki Mayıs evâiline tesadüf idi.*” (Namık Kemal 2000: 12) gibi ifadeler kullanılır. Anlatıcı zamanı tam olarak belirtmez; çünkü önemli olan unsur zaman değil olay ve karakterlerdir İntibah'ta.

Nadide'ye bakıldığında ise genel çerçevede aynı durum söz konusudur. Burada da anlatıcı zamanı tam olarak belirtmez. Hatta zamanı belirtmekten kaçınır. Örneğin olayları anlatmaya başlamadan önce şöyle der: “*Hikâyemizin yevm-i cereyânında yani bin ki yüz şu kadar senesinde bu vilayette güzelce ıslâhât icrâ edilememiş idi.*” (Hüseyin Cahit 1891: 9). Görüldüğü üzere anlatıcı zamanı tam olarak vermemektedir. Bunun yanında romanda verilen kimi bilgilerden hareketle romanın hangi yıllarda ve ne kadarlı bir zaman diliminde geçtiğini tahmin etmek mümkün olmaktadır. Bu bağlamda en büyük ipucu İboş'un Kanber'le ilgili şu sözleridir:

Uyurken tesâdüf edip gayet dikkatle yüzüne baktığımda kendisini tanır gibi oldum. Sayıkladığı bazı sözlerden kendisinin cellat olduğunu Tepedelenli Ali Paşa ile bir münâsebeti olduğunu anladım. Çünkü kesik kesik sayıkladığı esnalarda: Tepedelenli!.. Oh!... Ben yine yaşıyorum... Ben evlâdımın yanında mesudum... cümlelerini pek çok telaffuz ediyor. Cellat sözü üzerine nazar-ı dikkatim artarak Kanber'i on üç sene evvelki bizim vakadaki cellada benzettim.. (Hüseyin Cahit 1891: 248-249).

Bu sözlerden romanın Tepedelenli Ali Paşa'nın ölümünden sonraki kısa bir süre içerisinde geçtiği ortaya çıkmaktadır.⁶ Çünkü Kanber kendisinin yaşadığını söylemektedir; dolayısıyla buradan hareketle Tepedelenli Ali Paşa'nın öldüğü anlaşılır.

Kanber, Ali Bey'in çiftliğine Fuat'tan altı sene sonra gelmiştir. Dolayısıyla onun Tepedelenli Ali Paşa öldürüldükten sonra çiftliğe geldiği düşünüldüğünde onun 1828'de Ali Bey'in yanında çalışmaya başladığı söylenebilir.

Olaylar başladığında Kanber'in on iki on üç sene önce Ali Bey'in yanına geldiği söylenmektedir. Dolayısıyla olayların Kanber'in Ali Bey'in yanına geldiği 1828'den on iki, on üç sene sonra yani 1840'lı yıllarda başladığı söylenebilir.

Yukarıda verilen bilgilerden hareketle romandaki olayların 1840 ya da 1841'de başladığı söylenebilir. Bitiş ise 1842 ya da 1843'tür. Çünkü Fuat romanın sonlarında Nadide'nin evinin önüne geldiği zaman “*bir buçuk sene evvel dibinde durup da Nadide'nin melekleri hayran edecek mertebede olan hüsnünü temaşa ettiği duvarın dibinde yine durdu.*” (Hüseyin Cahit 1891: 446-447) denir. Bu noktadan kısa bir süre sonra da roman bitirilir.

Nadide'de zamanla ilgili dikkati çeken bir diğer husus geriye dönüşlerdir. Anlatıcı ara ara geriye dönerek kişi ya da olaylar hakkında ya kendi ya da herhangi bir kişinin bakış açısından anlatım yapmaktadır. Böylece kronolojik akış yer yer ke-silmektedir. Örneğin Ali Bey tanıtılırken geriye dönülerek onun geçmişi hakkında şöyle bilgi verilir:

Ali Bey, yas müddetini ikmal ettikten sonra – kimin arabasına binerlerse onun düdüğünü çalan- refikâsıyla beraber deryâ-yı zevke dalmış idi, nukûd-ı mevcûdesi bittiğinden bir iki çiftliği bi-vefâ etti. Validesi ibtidâları ilişik etmediyse de Ali Bey, meftûn olduğu Penboş ismindeki bir çingene kızının uğruna tekmiî servetini mah-va ibtidâr edince telaş ederek kendisine hemen nasihatlar vermişse de hiçbir tesiri olamamıştır. Binâenaleyh evladının ve familyasının saadet hali için bir cinayet icrâ ettirmiştir. (Hüseyin Cahit 1891: 10).

Burada Ali Bey'in babasının ölümünden sonra yaşadığı bir ilişki ve annesinin bu ilişkiyi nasıl engellediği anlatılmaktadır. Roman boyunca bu örneklerle yer yer rastlanmakta ve bu geriye dönüşler aracılığıyla roman zamanı genişletilmektedir.

⁶ 1744-1822 arasında yaşayan Tepedelenli Ali Paşa, 1788'de Yanya valiliğine getirilir. Osmanlı Devleti'nin zaafiyetinden faydalanıp Arnavutluk ile Yunanistan arasındaki Epir bölgesinde hâkimiyetini artırdı. Bağımsızlık niyeti nedeniyle görevinden alındı. Bunun üzerine bir isyan başlattı. İsyân bastırılınca idam hükmü verildi. Haberi alınca silahına yöneldiğinden vurularak öldürüldü.

Ömer Faruk Huyugüzel'in de belirttiği gibi romanda aynı olaylar anlatıcının ve farklı kişilerin ağzından tekrarlanabilmekte ve bu da zaman açısından bir düzensizlik doğurmaktadır (Huyugüzel 1984: 201). Örneğin Nadide ile buluşan Fuat'ın vurulması hem yazar-anlatıcı hem Fuat hem de İboş tarafından kendi bakış açılarıyla anlatılır. Bu da "vak'anın hızını kestiği gibi aynı zaman diliminin gereksiz olarak tekerrür etmesine yol açmıştır" (Huyugüzel 1984: 201).

Nadide'deki zaman ile ilgili belirtilecek son husus zamanın iyi kullanılmamasıdır. Bir başka ifadeyle anlatıcı bazı gelişmeleri tekrar tekrar aktarırken bazı gelişmeleri hızlıca geçmektedir. Örneğin romanın bitişi birden olmuştur. Daha önce farklı gelişmeleri ayrıntılarıyla, tekrarlarla aktaran anlatıcı haydutların yakalanışını ve cezalandırılmasını, Elmas'ın kurtuluşunu, Elmas ile Fuat'ın evlenmelerini, Nadide'nin sonunu birkaç cümleyle anlatır.⁷

Bu bilgilerden hareketle he iki romanda da zaman unsuruna çok dikkat edilmediği, zamanın tam olarak belirtilmediği söylenebilir. Bununla birlikte *Nadide* gerek zamana pek önem verilmediğinden gerekse romana yeni başlayan genç bir edebiyatçının eseri olduğundan zaman açısından bariz acemilikler taşımaktadır.

Mekân

Romanlar farklı yerlere geçmektedir. İntibah'ın geçtiği yer İstanbul iken *Nadide*'nin geçtiği yer ise Serez'dir. İntibah içerisinde Çamlıca, Kâğıthane, Beyoğlu, Beylerbeyi, Kuzguncuk, Üsküdar gibi yer adlarının geçmekte ve bu yerler romanın İstanbul'da geçtiğini göstermektedir. *Nadide*'de ise her ne kadar Serez'in adı geçmese de Hüseyin Cahit, Serez'deyken duyduğu bir hikâyeyi anlattığını söylemektedir (Yalçın 2002: 29). Bu bilgi ve roman içerisinde İboş ile Ali Bey'in çiftliğinde çalışan birisi arasındaki konuşmada geçen İpek, Debre⁸ gibi yer adları romanın bu bölgede geçtiğinin işaretleridir. Bir başka ifadeyle roman günümüzde Yunanistan (Serez) sınırları içerisinde kalan bölgede geçmektedir ve geçen diğer yer isimleri bu düşünceyi doğrulamaktadır.

Romanlar farklı yerlerde geçse de mekân açısından ortaklık taşımaktadır. Bu ortak nokta her iki romanında manzara tasviri ile başlamasıdır. İntibah,

bahar eyyamı bu köhne cihanın subh-ı safa-yı nev- civânesidir ki bahar erişince toprağın her tarafı serapa taravet kesilerek ' yuhyi'l-arze ba'de mevtiha' sırrı âşikâr olur. O kuru kuru ağaçlar yeniden can bulmağa başlar. Bir hâlde ki: Taravetlerine dikkat olunsa nazar-ı ibretle vücutlarına cereyan eden hayatı görmek kabildir. (Namik Kemal 2000: 1)

şeklinde bahar *Nadide* ise

gözünüzün önüne gayet vâsi bir çemen-zâr getiriniz.... Çimenlerin vezân olan

⁷ Ömer Faruk Huyugüzel de şu çalışmasında aynı hususu vurgular: Hüseyin Cahit Yalçın'ın Hayatı ve Edebi Eserleri Üzerine Bir Araştırma, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 1984.

⁸ Romanda sadece ismi geçen Debre, Makedonya'da; İpek, Kosova'dadır.

rüzgârdan hafif hafif sallanışına, libâs-ı hadralarını henüz telebbüs etmiş olan ağaçların latif latif manzaralarına, kainata arz-ı veda eden âfitâbın son hal-i perişanisine, mandıralarına avdet etmekte olan koyunların, kuzuların meleyişlerine çobanların şiddetle ıslık çalışmalarına, uzaktan uzağa aks eden ve çoban köpeklerinin müthiş sedaları arasında mahvolan kaval seslerine birtakım şâirâne teşbîhler uydurunuz da şu deryâ-yı ahzâra onları da ilave ediniz. (Hüseyin Cahit 1891: 5)

şeklinde bir kır manzarası tasviriyle başlar.

Bu başlangıçlar birbirini andırmakla birlikte Namık Kemal'in tasvirinin özelliği Divan şiirindeki tasvirlerle benzemesidir. Bu tasvirler adeta bir girizgâh niteliğindedir (Tanpınar 1988: 405). *Nadide'*de ise anlatıcı "*romantik tabiat manzaraları çizmeye pek hevesli görünür.*" (Huyugüzel 1984: 199). Her iki durumda da genel olarak mekân romanının önemli bir unsuru olarak işlev kazanmamakta, anlatıcıların tasarrufuna göre kullanılmış bir öge olmaktadır.

Bununla birlikte İntibah'ta bazen mekân-insan ilişkisi kurulduğu görülmektedir. Mekân, kişinin psikolojisini yansıtabilmekte, kişinin an içinde bulunduğu psikoloji mekân algısını değiştirebilmektedir (Kaplan 1994: 135). Örneğin Mehpeyker'i bekleyen Ali Bey o gelmeyince sıkıntıya düşer ve bu durum mekân algısını da değiştirir:

Bir yarım saat kadar her dakikada bir kabir azabı geçirirdi. Fakat gide gide etrafına bakındıkça evvelleri cinân-ı ruhânî zannettiği köşk nazarında bayağı bir zindan-ı musibet, Mehpeyker'in hüsn ü cemâli ise lâhm ü şahmı dökülerek kadid olmuş izâm gibi bir müstekreh zehr-hand-i istihzadan ibaret görünmeye başladı. (Namık Kemal 2000: 94).

Nadide adlı romanda böyle bir durum söz konusu değildir. Çünkü orada mekân, psikolojik duruma göre değişmemekte olay bağlamında ortaya çıkmaktadır.

Bunun yanında her iki romanda da dar mekânların ayrıntılı bir şekilde ele alınmadığı, isim olarak geçtiği ya da kısaca ele alındığı söylenebilir.

Üzerinde durulan unsurlardan hareketle İntibah'taki mekân-insan ilişkisi kurulan kısım hariç romanlardaki mekân kullanımının benzer olduğunu; özellikle giriş kısmındaki benzerlikten hareketle Hüseyin Cahit'in Ahmet Mithat'tan olduğu kadar Namık Kemal'in bu eserinden de etkilendiğini söylemek mümkündür.

Anlatım

Anlatıcıya bakıldığında, bazı farklar olsa da, genel çerçevede benzer özellikler olduğu dikkati çeker. Her iki romanda da varlığını belli ettiren, her şeyi bilen ilahi bakış açısına sahip bir yazar anlatıcı vardır. Aynı zamanda bu anlatıcı yer yer ortaya çıkıp okuyucularla konuşmakta, ileride olacakları sezdirmekte ve bazı konularda bilgi vermekte, yol göstermektedir. Aynı zamanda bu romanlardaki anlatıcıların bir diğer özelliği taraf oluşlarıdır. Anlatıcılar kimi kişilerin karşısında durup onları olumsuz kimi kişilerin de yanlarında yer alıp onları olumlu şekilde

değerlendirmektedir.⁹ Anlatıcıların bu nitelikleri ilk dönem romanlarımızın ortak özelliğidir. Belirli bir amaçla yazılan romanlarda anlatıcı da yukarıda belirtilen özellikleri taşımaktadır. Belirtilen özellikleri somutlaştırması açısından bir örnek üzerinde durulabilir.¹⁰ Üzerinde durulacak örneklerde anlatıcı varlığını belli etmekte, okuyucuyla konuşmaktadır. İntibah'ın girişinde Çamlıca'yı tasvir eden anlatıcı bölüm sonunda

Biz galiba sadeden çıktık. Muradımız Çamlıca'nın tarifine evsâf-ı bahardan bir girizgâh bulmaktı. Fakat yazın mev'id-i telâkisini ararken yolda çiçek toplamaktan kendini alamayan hevâdârân-ı muhabbet gibi piş-gâh-ı tasavvurda rastgelen bir kaç taze hayali çiğneyip geçmeye gönümüz kail olmadı. Ta'ciz ettikse af niyaz eyeriz. İşte maksada şüru' ediyoruz.” (Namık Kemal 2000: 5)

diyerek okuyucuyla konuşmakta, ona açıklama yapmaktadır. *Nadide'*den alınmış aşağıdaki metinde de benzer bir durum vardır: “*Ne o? İstiğrâb mı ettiniz? Hey kuzum hey! İnşallah olmazsınız ya! Fuat gibi olun da bakalım fark edebilir misiniz? Ne zannettiniz? Fuat âşik!... Aşk, adamı ne yapmaz?!.. Bir ah çektiği vakit yakar(!..) kül (!..) ediverir değil mi?*” (Hüseyin Cahit 1891: 204-205).

İki romanda da bu tarz örnekler ve belirtilen özellikleri somutlaştıran örneklerle sıklıkla rastlanmaktadır.

Yukarıda belirtilen ortak özellikler yanında şunu da eklemek gerekir ki *Nadide'*de yazar yol göstermek isteği zaman zaman roman sözü bir roman kişisine bırakabilmektedir. Bu bağlamda yazarın yer yer Kanber'i kendi fikirlerini ifade eden bir temsilci olarak gördüğü söylenebilir. Bunun en somut örneklerinden biri zamane kızlarına yapılan eleştiri ve kızların eğitimiyle ilgili Kanber'in uzun uzun yaptığı konuşmadır:

Valideler hiç müsâmaha etmemelidirler. Bunu zulüm derecesine de vardırmamalıdır. Bir kadının süslenmesi ne dinen ve ne de kanunen memnûdur. Ah! Şimdiki zamani gördün mü? İşte her şeyi berbat eden budur ya! Hani o uzun etekli entariler? Topuklara kadar saçlar? Hakikî simâlar nerede? Cenâb-ı Hakk'ın yaratmış olduğu bir simâyı beğenmeyerek tebdile kıyâm ediyorlar. Ne büyük hata!... Böylelerinin yüzüne bak ne kadar soğuk bir hal kesb ettiğini görürsün! Sebebi? Kanun-ı tabiata, kanun-ı ilahiyeye muhalefetten! (Hüseyin Cahit 1891: 59-60).

Görüldüğü üzere Kanber, zamane kızlarını eleştirmekte ve onların eğitilmeleri hususunda anneleri sorumlu kılmaktadır. Yer yer görülen bu görüşleri yazar doğrudan söylemek yerine Kanber'e söyletmektedir. Böylece yazar olumlu bir kişi olarak romanda işlediği Kanber'i zaman zaman kendi sözcüsü olarak kullanmaktadır.

⁹ Bunun en somut örneği Mehpeyker ve Nadide'nin olumsuz, Dilaşub ve Elmas'ın olumlu değerlendirilmesidir.

¹⁰ Eserler üzerinde yapılan çalışmalarda belirtilen hususlar ele alındığından anlatıcının bütün özellikleri örneklenmeyecek sadece bir özellik somutlaştırılacaktır.

Her iki romanda da bölümler vardır; ancak İntibah'ın bölümleri anlatım açısından farklılık arz etmektedir. Bu farklılık bölüm başında ortaya çıkmaktadır. İntibah'ta her bölüm başına bir beyit konmuştur. Bu beyit işlevsiz olmak bir yana o bölümün özeti niteliğindedir. Örneğin,

“*Geldi sabah-ı rûz-ı civânîye infilâk*

Eyyâl-ı fitne erdi belâlar mübâreği” (Namık Kemal 2000: 9)

dizeleriyle başlayan üçüncü bölümde gençlik çağında olan Ali Bey'in babasının ölümünden sonra sıkıntılar yaşamaya başlayacağı anlatılır. Nitekim beyitte de gençlikle beraber belaların, kargaşanın geldiği söylenmektedir.

Diyalog iki romanda da mevcut olan; ancak *Nadide*'de daha fazla kullanılan bir anlatım türü olarak ön plana çıkar. Denilebilir ki *Nadide*'nin epeyce bir kısmı diyaloglardan oluşmaktadır. Örneğin Fuat'la Elmas'ın mezarlıktaki ilk karşılaşmalarında ortaya çıkan,

Sus kızım sus! Ben de senin gibi insanım.

İnsan mısın?

Evet ya! Görmüyor musun?

Hayır! Sen değilsin şimdi burada yok idin mutlaka vampirsin!!!.

Zarûrî gülerek dedi ki:

Hanım o vakit sen bayılmış idin.

Ey, benden ne istiyorsun?

Hiçbir şey istemiyorum. Burada ne arıyorsun söyle bakayım?

Senin nene lazım? Babam öldü. Ben de öleceğim.

Niçin öleceksin. Baksana daha henüz çocuksun!

- Babam öldükten sonra dünyada ne yapayım? Bundan sonra beni kim besleyecek? Kim giydirecek?

Seni gidi haylaz! Allah'ı unutuyor musun?

Babamı öldürmezdi...

- Sen daha ufaksın böyle şeylere karışma. Hem günaha girersin sonra ahirette ne yaparsın?

Dünyada kalayım da ne yapayım? Bundan sonra nasıl yaşayayım? Ne yapayım?

- Çocuğum, sen Cenâb-ı Hakk'ın lütfunu unutmuşsun. Hiç Allah adamın yiyeceğini vermez mi? Haydi gözlerini sil de önüme düş bakayım! (Hüseyin Cahit 1891: 209-210)

şeklinde başlayan ve daha da devam eden diyalog bu eserde, bu anlatım türünün yoğunluğu hakkında somut veriler sağlar.

Bu özellikler yanında *Nadide*'de, İntibah'a göre daha fazla kullanılan kullanılan mektup anlatımında yararlanılan bir diğer unsur olarak dikkati çeker. *Nadide*'de olumsuz gelişmelerden sonra yer yer tekrarlanan baykuş ötüşü bir leitmotif, İntibah'ta olmayan bir anlatım tekniği olarak dikkati çekmektedir.

Dile bakıldığında *Nadide*'nin daha sade bir dille yazıldığı söylenebilir. Ali Bey'in annesinin, onu Mehpeyer'den uzaklaştırmaya çalışmasına rağmen, Ali Bey'in gittikçe Mehpeyer'e bağlandığını anlatan

Biçâre kadın ciğer-pâresinin hevesât-ı vicdanını hanedamı dahiline münhasır tutmak için ele geçirdiği bu cazibe-i zî-hayatın tecrübe-i tesîratını bin can ile mütehâlik oladursun, Ali Bey tabiatında olan şiddet-i inhimâk iktizasınca Mehpeyer'in ülfetlerine vaz' etmeye çalıştığı her türlü hududu pâ-y-mâl ederek gündüzlerini de orada geçirmeye başlamış ve nihayet bir hafta kadar işrete, eğlenceye, hasr-ı vücûd ederek o mastaba-i sefahâttan çıkmamıştı. (Namık Kemal 2000: 84)

ifadeleri ve *Nadide*'nin annesinin kızınının bir erkekle (Fuat'la) buluştuğunu öğrendikten sonraki durumunu aktaran

Gözleri hiçbir şey görmüyor, mevcudat etrafında sanki devrediyordu. Bir sandalye üzerine düşerek ağlamaya başladı. Artık dünyadan nefret etmiş idi... Kızı olduktan sonra yaşayıp da ne olacak!... Halbuki kızı da işte bu suretle mahvolmuş idi. Zavallı valide! Her bir hakikati idrak etmiş idi! Kızının halini bildiğinden bu geceki vukuatında sebebi ne olduğunu anlıyor, memlekete yayılacak da rezil olacağız! diye bir kat daha tezyid-i elem eyliyordu. (Hüseyin Cahit 1891: 78-79)

sözleri arasındaki sadelik farkı bunun kanıtıdır. Bu durum romanların geneline yayılmaktadır.

Bunun yanında dille ilgili belirtilmesi gereken bir diğer husus İntibah'taki diyaloglar ve yazar-anlatıcının aktardığı kısımlar arasındaki farktır. Diyaloglar, yazar-anlatıcının aktardığı kısımlara göre daha sadedir (Kurdakul 2003: 53). Bunun temel sebebi diyaloglarda günlük konuşma dilinin, diğer kısımlarda ise anlatıcının üslubunun devreye girmesidir. Bu açıdan bakıldığında *Nadide*'de belirgin bir fark olmadığı dikkate çekmektedir.

Sonuç

İntibah ile *Nadide*'nin yayımlanması arasında on beş yıl bulunmaktadır. Birincisinin yayım yılı 1876 ikincisinin 1891'dir. Namık Kemal, *İntibah*'ı yayımladığında edebiyat dünyasının önemli simalarından biriyken Hüseyin Cahit, *Nadide*'yi yayımladığında edebiyat dünyasına yeni adım atmış bir gençtir. Bunun doğal sonucu olarak Hüseyin Cahit taklit yollu bir eser meydana getirmiştir. Nitekim kendisi de bu eserini Ahmet Mithat'ın kötü bir taklidi olarak nitelemektedir. Namık Kemal'in eseriye her ne kadar bazı unsurlardan etkilense de bir taklit eser değildir. Bunun temel sebebi bu eserler yayımladığında Namık Kemal'in edebiyatla yoğrulmuş biri, Hüseyin Cahit'inse edebiyata yeni başlamış biri olmasıdır. Bu durumun doğal bir sonucu olarak *Nadide*, *İntibah*'la kıyaslandığında acemi bir eser olarak gözükmektedir.

Çeşitli unsurlar açısından romanlara bakıldığında iki roman arasında çok yakın bağların varlığı dikkati çekmektedir. Genel olarak her iki romandaki olay, kişiler, tema, zaman, mekân ve anlatım unsurları birbirine benzemektedir. Buradan hareketle her ne kadar Hüseyin Cahit, Ahmet Mithat'tan etkilendiğini söyleyip Namık Kemal'in adını anmasa da bu benzerlikler Hüseyin Cahit'in Namık Kemal'den de etkilendiğini gösterir.

Nadide, adlı eserle romana adım atmış olan Hüseyin Cahit, Serez'deyken duyduğu bir hikâyeden yola çıkarak Ahmet Mithat tarzında bir roman yazarken romanın farklı hususlarında İntibah'tan da etkilenmiştir. Çünkü *Nadide*'nin yazıldığı 1890 itibarıyla yazılmış yerli roman örnekleri had safhada olmamakla birlikte, bu örnekler içerisinde dönemin önemli bir isminin yani Namık Kemal'in İntibah'ı da vardır. Dolayısıyla romancılığa yeni başlayan bir genç olan Hüseyin Cahit'in İntibah'ı okuması ve eserini oluştururken ondan esinlenmesi mümkündür. Sonuç olarak burada üzerinde durulan unsurlardan hareketle *Nadide* adlı eser yazılırken İntibah'tan da etkilenildiği söylenebilir.

Kaynakça

AKTAŞ, Şerif, "Roman Hakkında", İntibah, (Hazırlayan: Dr. Yakup Çelik), Ankara: Akçağ Yayınları, s: V-XIII.

ÇIKLA, Selçuk, (2001), "Divan Şiirindeki Sevgili Tipini Alaya Alan Bir Roman Yahut Hüseyin Cahit'in *Nadide*'si", *Yedi İklim*, 136: 45-50.

ÇİTÇİ, Sinan, (2006), "İntibah Romanında Ele Alınan İki Kadın Tipi, *Turkish Studies*, I, 1: 65-82.

DİNO, Güzin, (1978), *Türk Romanının Doğuşu*, İstanbul: Cem Yayıncısı.

FİNN, Robert P. , (2005), *Türk Romanı (İlk Dönem 1872-1900)*, İstanbul: Agora Kitaplığı.

GÖÇGÜN, Önder, (2009), *Namık Kemal*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

HUYUGÜZEL, Ömer Faruk, (1984), *Hüseyin Cahit Yalçın'ın Hayatı ve Edebi Eserleri* Üzerine Bir Araştırma, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

KAPLAN, Mehmet, (1994), *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 2*, 2.b. , İstanbul: Dergâh Yayınları.

KERMAN, Zeynep, (1981), "İntibah", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C:4, İstanbul, Dergâh Yayınları.

KURDAKUL, Şükran, (2003), *Namık Kemal*, 2.b. , İstanbul: Evrensel Basım Yayın.

MORAN, Berna, (1995), *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1*, 5.b. , İstanbul: İletişim Yayınları.

Namık Kemal, (2000), İntibah, (Hazırlayan: Dr. Yakup Çelik), Ankara: Akçağ Yayınları.

OKAY, Orhan, (1988), "İntibâh Romanı Etrafında", Ölümünün Yüzüncü Yılında Namık *Kemal*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.

TANPINAR, Ahmet Hamdi, (1988), *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, 7.b. , İstanbul: Çağla Kitabevi.

YALÇIN, Hüseyin Cahit, (1891), *Nadide*, İstanbul: Âlem Matbaası.